

נוסח הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה של ספירת העומר ואיסור בל תוסיף

כידוע, חידוש בעל הערוך לנר שלפי דעת הרמב"ם, שירושלים כולה נקראת מקדש, יש חיוב נטילת לולב כל שבעת ימי הסוכות אף בזה"ז. וכך כתב בספרו בכורי יעקב (תרנח א): "מי שזוכה לדור בירושלים... יכוון לקיים מצוות נטילת לולב כל שבעה בספק אי מדאורייתא אי מדרבנן, שלא לעבור על בל תוסיף ובל תגרע, עיין ברמב"ם פ"ב מממרים". וכך כתב שם הרמב"ם (הלכה ט): "הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה מהו זה שהזהירה תורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם בדבר שהוא מן התורה בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה, כיצד הרי כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב, בין בשר בהמה בין בשר חיה אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה, אם יבוא בית דין ויתיר בשר חיה בחלב הרי זה גורע, ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה הרי זה מוסיף, אבל אם אמר בשר העוף מותר מן התורה ואנו נאסור אותו ונודיע לעם שהוא גזרה שלא יבא מן הדבר חובה ויאמרו העוף מותר מפני שלא נתפרש כך החיה מותרת שהרי לא נתפרשה... לפיכך נאסור כל בשר בחלב אפילו בשר עוף, אין זה מוסיף אלא עושה סייג לתורה וכן כל כיוצא בזה"^(א).

א. הראב"ד חולק ואומר: "כל אלה ישא רוח שכל דבר שגזרו עליו ואסרוהו לסייג ולמשמרת של תורה אין בו משום לא תוסיף אפילו קבעוהו לדורות ועשאוהו כשל תורה וסמכוהו למקרא כדאשכחן בכמה דוכתי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא ואם גרע לפי צורך שעה כגון אליהו בהר הכרמל אף זה דבר תורה הוא עת לעשות לה' הפרו תורתך, ולא תמצא איסור מוסיף אלא במצות עשה כגון לולב ותפילין וציצית וכיוצא בהן בין לשעה בין לדורות בין שקבעו בדבר תורה בין שלא קבעו".

ב. ואגב נציין שמרן הרב קוק במצות ראייה (או"ח תרפ"ח) רואה ברמב"ם זה יסוד לגדרים מסוימים שמצינו בתקנות חכמים: "בטעם חילוק המקומות בכלל בין מוקפין לעיירות וכפרים, נראה לומר על פי דברי הרמב"ם בפ"ב מהלכות ממרים שמכלל בל תוסיף הוא שלא יקבעו חכמים דבריהם כשל תורה,

מד נוסח הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה ואיסור בל תוסיף

לאור זאת, יש לשאול על נוסח הריני מוכן ומזומן וכו' הנאמר ע"י רבים קודם ספירת העומר וכו כתוב: "לקיים מצוות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה" שיש בו לכאורה חשש בל תוסיף, שכן להרבה שיטות ספירת העומר בזה"ז מדרבנן, ואיך נאמר מצוות עשה וכו'.

ואכן כבר עמדו על הערה זו, לדוגמא בתשובות והנהגות (כרך ב סימן רמז) כתב: "כמה פעמים עוררתי בענין הנוהגין לומר לפני ספירת העומר 'הריני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה של ספירת העומר', והלוא לרוב הפוסקים הוא דרבנן, ואם כן עובר בבל תוסיף כשמכוון לדאורייתא, וכמבואר ברמב"ם ריש הלכות ממרים (פ"ב הל"ג) שאם אמר בשר עוף בחלב דאורייתא עובר בבל תוסיף", ומה הפתרון? "ולכן אמרתי להשמיט תיבת 'עשה' ולומר מצות ספירת העומר", אך מוסיף: "ושוב התעוררתי שאפילו משמיט תיבת עשה ואומר לקיים המצוה כמו שכתוב בתורה הלוא משמעותו שמקיים מ"ע וראוי לחשוש לאיסור, ולכן שיניתי ואני אומר וכתוב בתורה וספרתם, והיינו שעל סמך זה תיקנו חז"ל מצוה בזה"ז, אבל לא כמו שנאמר' דמשמע שהמצוה בזה"ז כמו שנאמר בתורה"³.

ומתוך כך ראו חכמים לעשות היכר במצוה דדבריהם שיהיה ניכר שאינו מן התורה, בזה שבמצוות התורה לא מצינו הבדל וחילוק מקומות רק משפט אחד יהיה לכם משפט השווה לכולכם, וכאן שנראה כעין הוספה על ד"ת... משום הכי קבעו הדבר להורות שאין לה קבע כשל תורה כי אם משתנה הוא לפי המקום, ואולי היינו טעמא דחנוכה דשמו בה חילוקים בין חובה למהדרים ומהדרים מן המהדרים, כל זה כדי שלא יהיה שווה ממש לשל תורה, שבה חוקה אחת ומשפט אחד".

ג). והוסיף: "עדיין צ"ב שמצינו שבחנוכה שינו חז"ל מימים טובים שאין בחנוכה איסור מלאכה, וגם בלולב שינו דביו"ט שני שהוא מדרבנן שאול כשר, ובספירת העומר חייבו בזה"ז כדאורייתא ממש זכר למקדש ולא חששו שעכ"פ מיחזי כבל תוסיף, ואולי מהאי טעמא נהגו אז להקדים ולספור בין השמשות, עיין תוס' במנחות סו. ד"ה זכר למקדש, ואפשר שדייקו לספור אז דמוכח עי"ז שאינו אלא דרבנן ומותר לספור קודם לילה". בהמשך שם חידד את ההערה על הנוסח 'כמו שכתוב בתורה' וכתב: "עפי"ד הגר"ח מבריסק וצ"ל שנתקשה בדברי הרז"ה סוף פסחים שפירש הטעם שאין אומרים שהחיינו על ספירת העומר משום שאינו אלא מדרבנן, ועי"ז תמה הגר"ח שגם בדרבנן מברכין שהחיינו, ואמר להסביר בדברי הגמרא במנחות (סו א) שמונים ימים ולא שבועות שזכר למקדש הוא, ותמוה שעכ"פ חובה הוא מדרבנן, וגם דרבנן ראוי למנות כעין דאורייתא שבועי וימים, ופירש הגר"ח וצ"ל שיש מצוות שמה"ת הם רק בזמן המקדש, וחז"ל הוסיפו בזה"ז המצוה, אבל בספירת העומר דתלוי בעומר לא תיקנו שהמצוה תתקיים בזה"ז, אלא חייבו מצוה חדשה רק זכר למקדש, ולכן לחד מ"ד לא תיקנו כעין דאורייתא כלל רק לזכר בעלמא, ושפיר אין שהחיינו למצוה שיסודה רק לזכר... ולדבריו בספירת העומר בזה"ז אין אנו מקיימין מדרבנן את המ"ע, אלא יסודה מצוה חדשה כדי לזכור חורבן ביהמ"ק, וא"כ באמרו כדי לקיים המצוה

נוסח הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה ואיסור בל תוסיף

כ"כ גם הגרא"י זלזניק (מובא בפאת שדך ב, קח): "הזהרתי שאסור לומר הנוסח הזה... רק מי שרוצה יגיד לקיים מצוות ספירת העומר, או יאמר במקום זה לקיים רצון בורא"י", ובחשוקי חמד (ר"ה כ"ח, ע"ב) כתב: "ושמעתי מהמשגיח דישיבת סלבודקא הגה"צ רבי משה טיקוצינסקי זצ"ל, שלימד את תלמידו לומר ביום השני של ראש השנה לגבי תקיעת שופר, הנני מוכן ומזומן לקיים מצות 'לא תסור'".

כך כתב גם בשו"ת דברי יציב (אורח חיים סימן ריד): "וזה לי ימים רבים שמנהגי לדלג על תיבות הללו ולומר לקיים מצות ספירת העומר וכתוב בתורה וכו', כיון שלדעת רוב הפוסקים ספירה בזמה"ז דרבנן, ושמחתי שמצאתי כעת בארחות חיים

כמו שכתוב בתורה, אינו מדוקדק כלל, ובאמירת וכתוב בתורה ג"כ יצא מכל חשש, שאם המצוה בזה"ז מהתורה כהרמב"ם משמעותו לקיים המ"ע, ואם מדרבנן זכר למקדש, הכוונה "וכתוב בתורה" ולכן תיקנו חז"ל זכר למקדש. ודו"ק".

חשוב לציין שלעומת דרכו של ר' חיים, יש דרך אחרת בביאור דעת אמימר, אשר רואה בחשש ה"בל תוסיף" את הסיבה לאי הזכרת השבועות, וכפי שכתב בשו"ת להורות נתן (חלק ו סימן לג): "הא דאמר אמימר מני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא, דלכאורה תקשי דמה הפסד איכא אם ימנה גם שבועי... ומעתה בספירת העומר בזמן הזה נחוש שיטעה לחשוב שהוא מצוה דאורייתא ונמצא שעובר בבל תוסיף, ובשלמא הא דתיקן ר' יוחנן בן זכאי דלולב ניטל כל שבעה בגבולין, ליכא ביה חשש בל תוסיף, דהכל יודעין שהוא רק דרבנן, דהא מעולם לא נהג מצות לולב בגבולין כל שבעה מן התורה, אבל ספירת העומר דבזמן המקדש היה מוטל על כל אחד בגבולין לספור, א"כ נחוש שיטעה שגם בזמן הזה הוא דאורייתא ויעבור בבל תוסיף. ומשום הכי אמר אמימר שימנה רק יומי ולא שבועי, ובזה הרי אינו יוצא ידי ספירה דאורייתא כלל, וכדמוכח ברמב"ם דעיקר המצוה הוא ספירת השבועות אלא דמונה ימים כדי לדעת את השבועות.. ממילא ליכא חשש בל תוסיף. וזה שאמר אמימר מני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא, ר"ל דכיון דבזמן הזה ליכא מצוה דאורייתא ומונין רק משום זכר למקדש, א"כ איכא חשש בל תוסיף ועל כן ימנה רק ימים גרידא ובה ליכא בל תוסיף דהכל יודעין דספירת ימים גרידא לאו מצוה היא. ועל פי המבואר יש ליתן טעם שאומרין אחר ספירת העומר, הרחמן הוא יחזיר לנו עבודת בית המקדש למקומה וכו', והיינו כדי שיזכור שספירתנו בזמן הזה הוא רק זכר למקדש ולא יבוא לידי בל תוסיף". וסיים: "ובזה יתיישב גם מה שהקשה בביאור הלכה (סי' תע"ה ס"א) על מש"כ המחבר שבאכילת כורך אומרים זכר למקדש כהלל, ותמה דמה צורך באמירה זו. ולדרכנו א"ש, דהאמירה באה להפקיע מחשש בל תוסיף, שלא יחשוב שכורך הוא מצוה מיוחדת מדאורייתא - ודעת הרי"ף ברכות פ"ג (כא א) שאם עשה מצוה אחת שתי פעמים עובר משום בל תוסיף וכשמקריב שני תמידין עובר עיין שם, ולא כתוס' ראש השנה (טז ב) - וכדי שלא יטעה שגם כורך הוא מצוה, לכן אומרים שהוא רק זכר למקדש כהלל שאוכלין רק לזכר שיטת הלל, וממילא לא יעבור בבל תוסיף". וע"ע בשו"ת דבר יהושע ח"ב סימן פ"ט.

ד). והביאו (לוח דינים ומנהגים, זלזניק) שכבר רעק"א עמד על כך (מהדורת הר"ש אריאלי פסחים עמוד שנ"א ואינו תח"י).

האוצר ♦ גיליון ט"ו

החדש שהביא כן בשם ספר מאורי אור עיין שם. וביותר יש לחוש בזה לפי שיטת הרמב"ם סוף פ"ב מהל' ממרים שבכלל בל תוסיף שלא לומר על תקנת חכמים שהיא דבר תורה שהאריכו בזה הרבה, וא"כ חשש איסור בל תוסיף יש בדבר". אולם, הוא סיים את דבריו בהצבעה על יתרון אפשרי בנוסח הרגיל: "ואולי י"ל בנוסח הנדפס לחוש לדעת הנני רבונתא שחיובה דבר תורה, דאם יכוין רק לצאת מצוה דרבנן י"ל דהיא חסרון בכוונה"^ה.

"דבר שידוע שאינו בכתוב"

ראשית, יש לשאול האם דברי המנחת חינוך (מצוה תנד) יוכלו לסייענו בישוב הנוסח הרגיל, שכן כתב: "אפשר לומר דדוקא בגוונא שצייר הר"מ גבי בב"ח דבפסוק כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו ומפי השמועה למדו דבכלל הכתוב הזה ה"ה כל מיני בהמה וכל מיני חלב והם אומרים שגם בשר עוף הוא בכלל הפסוק הזה אף על פי שלא נתפרש כמו בשר שאר בהמות וחיות דג"כ לא נתפרשו עוברים על' בל תוסיף דהם מוסיפים בכתוב. אבל איזה דבר חדש הן תקנה בקום ועשה והן סייג בשוא"ת שאינם יכולים להסמיכו לקרא כלל אפי' אם אומרים שהם מה"ת מאי איכפת לן זיל קרי בי רב הוא דאינו מבואר כלל בתורה ואינם עוברים בכל תוסיף אם הם אומרים שהם מה"ת רק בדבר שנוכל להסמיך אל הכתוב אבל בדבר שידוע הוא שאינו בכתוב כלל לא שייך ב"ת כלל אף שאומרים שהוא מה"ת כן נראה ברור".

ולפי דבריו יש לומר שספירת העומר בזמן שאין מקריבים קרבן עומר היא תקנה שברור שהיא אינה כלולה בנאמר בתורה, וזיל קרי ביה רב הוא, ולכן אין כאן בל תוסיף, אך מצד שני יש מקום לומר, כמו שאכן סוברים ראשונים אחדים^ו, שחיוב ספירת העומר מן התורה אינו תלוי בקרבן העומר, משמע שאין זה מופקע

ה). וראה עוד מש"כ בהרחבה הראשל"צ הרב יצחק יוסף, בעין יצחק ח"ג עמוד רמ"ה ואילך, בדעת אביו הגר"ע יוסף ועוד.

ו). למשל הרמב"ם פ"ז מתמידין ומוספין פ"ז הכ"ד, ראבי"ה מובא באו"ז סימן שכ"ט ועוד המובאים בבאור הלכה סימן תפ"ט ד"ה לספור העומר.

ללמוד כך את הפסוקים, וא"כ לדעת הסוברים שהוא אכן דרבנן, מדובר בתקנה היכולה להראות כהוספה, ואינה דומה לנר חנוכה וכדומה.

לרמב"ם לשיטתו לא קשה

הרב צבי מרקוביץ (בית אהרן וישראל ניסן-אייר תש"ן) כתב שניתן לומר שכיון שכל הבעיה היא לדעת הרמב"ם בעניין איסור בל תוסיף, ולשיטתו ספירת העומר בזה"ז מן התורה, אין מניעה לומר נוסח זה, שכן לחולקים וסוברים שהספירה דרבנן, אין בל תוסיף בכה"ג.¹

אולם זה יועיל רק אם נאמר שאין דעות הסוברות בענין בל תוסיף כרמב"ם ובענין ספירת העומר כשיטת חולקים עליו. ויש להוסיף בזה שאכן מצאנו ראשונים הסוברים כראב"ד ולא כרמב"ם, וזה מחזק את האפשרות ללכת בדרך זו. ז"ל הרשב"א (ראש השנה דף טז ע"א): "למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן. הקשו בתוספות והא קא עבר משום בל תוסיף... ומסתברא דלא קשה כלל, דלא אמרו התם דאיכא משום בל תוסיף אלא במה שהוא מוסיף מדעת עצמו, כגון כהן שהוסיף ברכה משלו ואי נמי ישן בשמיני בסוכה במתכוין למצוה ואי נמי במה שאירע במקרה שנתערב מתן אחת במתן ארבע וכיוצא באלו, אבל במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך אין כאן בל תוסיף, דכבר אמרה תורה על פי התורה אשר יורוך". וכבר עמד על כך המנחת חינוך שם. ואף בדעת התוספות [ר"ה שם], שתירצו שאין איסור בל תוסיף בעשיית מצוה פעמיים כתב הפני יהושע [ר"ה שם] שאין הם חולקים עקרונית, אלא: "... דהך מילתא דלא שייך ב"ת בתקנת חכמים היינו דוקא במאי שתקנו חכמים משום גדר כגון דברים המשתנין לפי הזמן ולפי קלקול הדורות ומש"ה מסר הכתוב

ז). אלא שהוסיף הרב מרקוביץ שעדיין "הרי אומר דבר שמשמעותו לא נכונה". אמנם יש מגדולי ישראל שלא ראו כלל בעיה בענין. לדוגמא בהליכות שלמה (עמוד ש"ג) נמסר בשם הגרש"ז אויערבך: "הלשון מצוות עשה יש לפרשו שפיר על מצוות עשה מדרבנן... ומה שאומרים כמו שכתוב בתורה, יש לפרשו דחכמים תקנו מצווה זו כמו שכתוב בתורה, לעשות זכר למקדש". וראה בעין יצחק הנ"ל (בהערה ה') שלדעתו לומר מצוות עשה על דרבנן נכון רק אם נאמר מצוות עשה מדרבנן, אך מצוות עשה סתם פירושה דאורייתא.

הדברים לחכמים וכה"ג מגילה וחנוכה שנשתנה הדבר שתקנו מחמת השתנות הענין לאחר מתן תורה, משא"כ כה"ג דהכא דמסיק ר"י טעמא כדי לערבב השטן שזה הענין היה שייך בזמן מתן תורה, ומשו"ה אי הוה אשכחן באורייתא שאין לתקוע אלא פעם אחת שפיר הוה שייך בהו בל תוסיף אדרבה שייך ביה אלה הדברים שאין אתה רשאי לחדש בהם דבר מעתה משום הכי מתרצים בענין אחר".

אולם העיר הרב עופר שמאי היימן (בית אהרן וישראל פב עמוד ל') שאולי הרשב"א יחלק בין מי שעושה כדי לצאת ידי חובתו מדרבנן, שאינו עובר משום בל תוסיף, לבין מי שיבוא להוסיף מ"ע מן התורה במקום שחיובו רק דרבנן, כמו בדוגמא של הרמב"ם שיגיד שעוף בחלב אסור מן התורה. ולפי זה בספירת העומר, כשאומר האדם הריני מוכן וכו', לא נוכל להשען על הרשב"א, שהרי בנוסח זה האדם במפורש מוסיף בחיובו. וכן למד בחשוקי חמד (ר"ה כ"ח ע"ב) מדברי רעק"א, שכתב לגבי ישיבה בשמיני ספק שביעי: "ותמוה דגם למסקנא יקשה הא כיון דמכיון למצוה אף שלא בזמנה עובר בבל תוסיף... וא"כ איך יתבי בסוכה בשמיני ספק ז', וראיתי אח"כ בפרי מגדים בפתיחה הכוללת עמד בזה דלתירוצם בתקיעות עדיין יקשה מסוכה בח', וכתב דתוס' ס"ל כיון דעשו כן משום סייג לתורה אין בזה משום ב"ת וכמו שתירץ הרשב"א בחידושיו אלא דבתקיעות דהוא רק לערבב השטן וליכא משום סייג בזה הוצרכו לתירוצם". ומשמע מדבריו, שדברי הרשב"א שאין בזה בל תוסיף נאמרו רק כאשר מכוון למצוה דרבנן, אבל כשמכוון למצוה דאורייתא, יש בזה משום בל תוסיף.

הלשון כמו שכתוב - מתאימה למצווה דרבנן

אחר כך מוסיף הרב מרקוביץ ואומר שהנוסח לקיים וכו' יכול להתפרש גם על מצווה דרבנן, והפסוק הוא בגדר אסמכתא, שהרי המצווה אחרי חורבן בהמ"ק הסמיכה למצוות הספירה שבמקדש, "והנהיגו בתראי נוסח זה על דרך אסמכתא לדאורייתא, וגם אם רבים יטעו וידמו שזה מן התורה אין בזה מיחוש". ודייק: "בנוסח האמור - כמו שכתוב בתורה, ולא מה שכתוב בתורה, משתמע שפיר ענין אסמכתא גרידא". וצ"ב אם זו אכן משמעות המילה "כמו". וכמו כן יש להעיר

שלדברי הגר"ח מבריסק (לעיל הערה ג) שמדובר במצוה חדשה כדי לזכור את חורבן ביהמ"ק, לא יועיל ישוב זה.

הדברים בהלכות ממרים אינם נוגעים ליחיד

יש שרצו ליישב שכל דברי הרמב"ם מכוונים לבי"ד ולא ליחיד. כך כתב למשל בתשובות והנהגות (כרך א סימן ש"י): "יש לדחות דהיינו דוקא בבית דין של ע"א שבכחם נמסר התורה וכשמפרשים שלא כהוגן שינו עיקר מצוה התורה, אבל יחיד הטועה ומדמה שיש בזה קיום מ"ע ומכיון כן אינו מוכח שעובר בזה בבל תוסיף, וכעין זה פירשנו במק"א במה שדן הרשב"א בר"ה טז: בתקנת חז"ל שגזרו לא לתקוע בשבת, דלכאורה יש בזה איסור בל תגרע, ויש שהוכיחו מזה שאם אחד מבטל מ"ע עובר בבל תגרע (ע"ש בטו"א), וביארנו כנ"ל דהתם שאני שחז"ל הם שעוקרים וחשיב בל תגרע כיון שקובעין שאין בזה מצוה". אמנם הגרא"י זלזניק (פאת שדך שם) פקפק בזה וכתב: "חילוק זה אין לו יסוד דהלוא עיקר הלאו דבל תוסיף לא נאמר מיוחד על בי"ד, ואדרבא להראב"ד שם בהלכות ממרים ולהרשב"א בר"ה ט"ז, ע"א לא קאי כלל על בית דין, והרמב"ם ס"ל אמנם דקאי על בי"ד... אבל ודאי לאו דווקא על בי"ד... וכן הרמב"ם עצמו הביא כל בהלכות שבזה לגבי יחיד". ואיך נסביר את העובדה שבהלכות ממרים הוזכר רק בי"ד? מסביר הרב זלזניק שכיון שלבית דין יש כח להוסיף גזרות ותקנות או להתיר איסורי תורה לפי שעה צריך להבין מה בין זה לבין בל תוסיף ובל תגרע, לכן הגדיר הרמב"ם את ההבדל בדבריו אלו בהלכות ממרים, אך אין זה בא למעט יחיד.

במילים בלבד לא עוברים איסור

אפשר להוסיף בזה מש"כ בספר נפש הרב עמוד קע"ז בשם הגר"ח מבריסק, וז"ל: "בשנות בצורת היו תמיד דנים הגאונים אם להתיר אכילת קטניות בפסח, מפני הדחק, ופעם אמר הגר"ח ז"ל, שמן הדין להתיר, דאם נבוא להחמיר בדבר

שאינו אלא ממנהגא כחומר כל הדינים דאורייתא יש לחשוש בזה משום בל תוסיף, כמו המחמיר בדין דרבנן כחומר דין שהוא דאורייתא, ואמר שנראה שלזה נתכוון הרמב"ם...", ולאחר ציטוט דברי הרמב"ם הנ"ל כותב: "צריך להבין כונת הרמב"ם בזה, דאם רצונו לומר שהאיסור הוא דווקא כשהבי"ד מרמים את העולם ומשקרים להם לומר שדבר זה אסור מן התורה, מאי איסור בל תוסיף איכא בזה, הלוא דבר זה אסור מטעם איסור שקר... אלא ודאי נראה לפרש דזה ר"ל הרמב"ם, שאסור להחמיר בדינים דרבנן כמו בדינים דאורייתא, ואם יחמירו בדינים שמדבריהם כחומר הדינים דאורייתא - יש בזה משום בל תוסיף". לפי זה נראה שכל זה שייך בבית דין שמורים כן או ביחידים שמחמירים בדרבנן יותר מדי, אך לא באמירת מילים בעלמא^ח.

היודע שהמצווה מדרבנן באופן ברור ומכוון לדאורייתא

הרב שמואל דוד מונק (שם) ר"ל שרק מי שידע שיש אומרים שזו מצווה דרבנן ומכוון במזיד לדאורייתא עובר, אבל מי שאינו יודע או שידע ושכח אינו עוסק

ח). אמנם מדברי המנחת חינוך נראה שלמד ברמב"ם כהסבר שדחה ר' חיים, שהרי הראב"ד חולק שם על הרמב"ם, וכתב המנ"ח להוכיח כרמב"ם וז"ל: "עיין בסנהדרין כ"ט ע"א מבואר שם אמר חזקיה: מניין שכל המוסיף גורע - שנאמר (בראשית ג') אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. ועיין ברש"י בד"ה ולא תגעו, דעל ידי זה נכשלה עיי"ש... ובודאי אדם אמר לה כן, דאם היא בעצמה אמרה כן אין ראיה ממה שדחפה ונגעה אם היתה יודעת האמת, ומבואר דאדם עשה שלא כדין מה שהוסיף, ובאמת מצוה לעשות סייג להרחיק מן העבירה, א"כ לא שייך מוסיף. ולדברי הרמב"ם ניחא, דאמר לה בשם השי"ת שהוא ברוך הוא ציוה כן, וע"י זה הוסיף שלא כדין, דאילו היה אומר לה דזה הוא רק סייג ולא מפי הקב"ה - לא נכשלה, אבל לדעת הראב"ד לא עשה עברה כלל כי לדבריו רשאי לומר על דרבנן תורה, ומוכח כדברי הרמב"ם... ומשמע שהאיסור הוא באמירה עצמה. וכן משמע מדברי האור שמח (בהלכות ממרים שם) שכתב: "בהשגות אפילו קבעוהו לדורות ועשאוהו כשל תורה וסמכוהו למקרא, כדאשכחן בכמה דוכתי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. השגתו עצומה, דהא חזינא כמה פעמים דתנאי דתו"כ דרשי מקראי, והגמרא שקיל וטרי, ומסיק דמדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא (לדוגמא יבמות כ"ד ע"א גבי חלוצה) ויש מקומות אשר נשאר מחלוקת בין האמוראים אי מקרא יליף או אסמכתא בעלמא, נמצא התנאים בעלי הדרשות עברו אבל תוסיף, כיון דלא פירשו דמדרבנן הוי, וזה תמיה עצומה" מדברים אלו נראה גם כן שהבעיה היא באמירה עצמה ודלא כר' חיים. ומה שהקשה ר' חיים שא"כ זהו שקר יש לתרץ. ראשית, לא ברור שכל שקר אסור מהתורה ואכמ"ל. שנית, יש כאן איסור נוסף על גבי השקר. שלישית, אפשר שגם אם יודעים השומעים שהדברים אינם אסורים מהתורה - יש איסור באמירה זו ולפי זה אין זה דומה לשקר וצ"ב.

במעשה הוספה וגרעון, ולכן אינו דומה למש"כ ברמב"ם. ואף שבעירובין צ"ו משמע שלעבור על איסור בל תוסיף לא בעי כוונה מסביר הרב מונק: "לא דמי, דהיא דהמוצא תפילין מיירי שיודע שאלו הן תפילין והיום שבת ופטור ומ"מ מניחן, והרי זו תוספת גמורה, ומה כוחו יפה לעקור שם תוספת ממעשה זה... משא"כ זה שהוא סבור דספירת העומר דאורייתא, הרי לא עשה מעשה מצווה מן התורה כלל, ומה תוספת יש כאן אם לא נתכוון להוסיף... אבל בי"ד הגדול המורים בדרך הוראה דבר זה אסור... הרי אלו מוסיפין ממש שזו תוספת בדרך הוראה ולא בדרך מעשה".

אבל הגרא"י זלזניק לא מסכים לשילוב שתי הנקודות שעשה הרב מונק, דמש"כ הרב מונק לחלק בין ספירת עומר לתפילין "לא יתכן בשום אופן לומר, דאין זו מעשה לגבי בל תוסיף, דהרי זוהי המצווה כשהיא דאורייתא בזמן הבית, וא"כ בוודאי דגם לענין בל תוסיף בפעולה כזו שלא במקום או זמן המצווה עוברין...", ולגבי חוסר הכוונה דוחה הרב זלזניק שהרי מבואר בעירובין שאין בזה נפ"מ.

הוספה היא רק כאשר מתקיימים כל תנאי המצווה

הרב לייב מינצברג (בן מלך סה"ע וחג השבועות עמוד מ"א-מ"ב) מיישב באופן הבא. לדעתו ישנו כלל גדול בגדר בל תוסיף, שאיסור זה קיים רק כאשר יש לעשייה אופי של הוספה, דהיינו כאשר יש מספר או מסגרת והוא בא ומוסיף, אולם אם האדם בא לשנות מסדר המצווה, והוא מקיים אותה בהעדר פרטים מעכבים, אין בזה משום בל תוסיף כי הוא אינו אלא משנה. למשל, הקובע שתי מזוזות עובר לכאורה בבל תוסיף, אבל אם הוא קובע מזוזות על דופן הבית אין הוא אלא משנה.

מקור לגדר זה מצא הרב מינצברג בתוספות סוכה ל"א, ע"ב (ד"ה הואיל) שכתבו שכאשר האדם אוגד את הלולב במין אחר שאינו מארבעת המינים, אינו נחשב מוסיף "משום שאין זה כדרך גדילתן, ומינים שבלולב בעינן כעין גדילתן", לפי זה יש לומר שלא שייך איסור בל תוסיף בספירת העומר בזמן הזה, שהרי אנו באים לקיים את מצוות הספירה בחסרון פרטי הדינים הנדרשים לה מן התורה, דהיינו

הקרבת קרבנות העומר. בחידושי הר"ן (סנהדרין דף פח ע"ב) כתב: "וחיוב בל תוסיף אינו אלא כשהמצוה נגמרת מתחלתה ויוצא בה כראוי ובשביל התוספת נפסלת, כמו בהנחת הארבעה פרשיות וכשמוסיף החמישית הוא מוסיף במצותו וגורע אותה משום בית חיצון שאינו רואה את האויר" לפי זה, וכן על בסיס דברים דומים בראשונים, יישב הרב עופר שמאי היימן (בית אהרן וישראל פ"ד) בסגנון דומה, שאין איסור בל תוסיף אלא בהוספה על דבר קיים ולא בדבר בפני עצמו. אולם, לא הבנתי איך ייושב הדבר לפי הרמב"ם, הרואה בהוספת איסור בעוף בחלב תוספת אף שאין כאן הוספה שכן זהו עוף ולא בשר ואעפ"כ אסרו הרמב"ם משום בל תוסיף, ושמא צ"ל שהוראת בי"ד נחשבת צירוף, ולכן הוראה זו מצטרפת לבשר בחלב האמור בתורה, משא"כ אדם העושה מעשה זה (וזה קצת מעין מש"כ הרש"ד מונק). אך נראה שלדרך זו אין כאן חילוק עקרוני בין בית דין ליחיד, כאפשרות שהוזכרה לעיל, אלא שמסיבה "צדדית" רק אצל בית דין נכון לקרוא לזה תוספת.

כתב המהר"ל בגור אריה (דברים ה, ב): "...אבל אם ישן בסוכה אחר שעברו ימי סוכות, אין זה הוספה, כיון שכבר עברו ימי החג, והוא לא מכוין להוספה. אבל אם מכוין להוספה, אפילו יושב באמצע החורף בסוכה לשם מצוה, עובר משום 'בל תוסיף', שכיון להוסיף". מדבריו עולה שאין צורך לחיבור בין העיקר לתוספת, ואכן כך לכאורה עולה מדברי הגמרא בעירובין צ"ו ע"א "זוג אחד נמי לא" שיש בל תוסיף בהנחת תפילין בשבת אם אינה זמן תפילין, אף שלכאורה אין כאן חיבור ותוספת לעיקר עיי"ש. אולם הרב היימן ציין לדברי רש"י: "דיש כאן תוספת, שמוסיף שבת על החול למצות תפילין". משמע שהבסיס הוא הימים האחרים, ויום נוסף הוא תוספת, והסבר הדברים הוא כנ"ל, שבכל סוג בל תוסיף מתפרשים העיקר והתוספת לפי ענינו, ובימים יש מקום לראות את הימים האחרים כקיימים ומהווים בסיס שעליו נוספת התוספת, אך בדברי המהר"ל קשה לומר כן, ועיי"ש בדברי הרב היימן שהאריך בכל זה. ויש להעיר שכאן שמדובר על הוספה הדומה יותר למצווה חדשה, נראה שאין צורך כלל בחיבור בין הבסיס לתוספת, וכבר כתב הגר"א באדרת אליהו (דברים י"ג) שישנם שני פסוקים על איסור בל תוסיף ואחד מיועד לחדש הוספת מצווה, כך שאין צורך להשוות גדריהם.

מהרה יבנה המקדש

נסיים בהסבר מפתיע. בספר שער יששכר (חודש ניסן מאמר עומר התנופה אות י"ז) עסק בשאלה זו סביב נוסח הרבש"ע שיש אומרים אחרי הספירה, בו נאמר "אתה ציוותנו ע"י משה עבדך", והרי ספירת העומר לרוב השיטות דרבנן. וכתב: "דהנה מצוות ספירת העומר כדי להקריב מנחה חדשה לה' בשבועות בבית המקדש במהרה בימינו הנה בזה תלוי גם הקרבת שתי הלחם אם ספרו מקודם ספירת העומר או לא... כי כשנוכה בב"ב לגאולה שלמה על חג השבועות... אז תהיה למפרע הספירת העומר שספרנו מדאורייתא". בפסקי תשובות (אורח חיים סימן תפט) הביא זאת וכ"כ בספר דרכי חיים ושלום (סי' תרכ"ה בהגהה).

